Halina Grzmil-Tylutki

Francuska analiza dyskursu a badania kontrastywne (?)

Tekst i Dyskurs = Text und Diskurs 5, 223-230

2012

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

MUZEUM HISTORII POLSKI

Halina Grzmil-Tylutki (Kraków)

Francuska analiza dyskursu a badania kontrastywne (?)

Artykuł jest próbą znalezienia odpowiedzi na pytanie, czy w ramach francuskiej analizy dyskursu prowadzone są badania kontrastywne. Autorka przypomina w skrócie genezę polskiej tekstologii i francuskiej analizy dyskursu, tłumacząc różnice w podejściu obu lingwistyk do badań porównawczych. Francuscy dyskursywiści nie prowadzą badań kontrastywnych; można jednak w ostatnich latach zauważyć tendencje do porównywania zachowań społeczno-językowych w aspekcie wykonywanych zawodów oraz ze względu na różnice międzykulturowe.

French discourse analysis and contrastive studies (?)

The paper asks whether contrastive studies are conducted within the framework of French discourse analysis and attempts to find an answer to that question. First, the Author offers a brief overview of the origins of Polish textology and French discourse analysis, and explains the differences in how these two streams of linguistics approach comparative studies. While contrastive studies are not undertaken by French discourse analysts, recent years have seen attempts at comparing sociolinguistic behaviours using the criterion of occupation as well as cultural differences.

Französische Diskursanalyse und kontrastive Forschung (?)

Der Beitrag versucht, die Frage zu beantworten, ob im Rahmen der französischen Diskursanalyse kontrastive Analysen durchgeführt werden. Die Autorin skizziert den Hintergrund der polnischen Textlinguistik und der französischen Diskursanalyse, um dabei auf die Unterschiede in der Herangehensweise der beiden Linguistiken an kontrastive Analysen aufmerksam zu machen. Die französischen Diskursforscher konzentrieren sich zwar nicht auf die kontrastiven Analysen, in den letzten Jahren wird aber eine Tendenz sichtbar, sprachlich-soziales Verhalten hinsichtlich der beruflichen Kontexte sowie der interkulturellen Differenzen miteinander zu vergleichen.

Popularne w Niemczech i w Polsce badania w zakresie tekstologii kontrastywnej nie znajdują odzwierciedlenia we Francji. Francuska lingwistyka – i to trzeba jasno powiedzieć – nie wykształciła tekstologicznego paradygmatu badawczego.

Źródła takiego stanu rzeczy tkwią w historii językoznawstwa, mniej zglobalizowanej w porównaniu do czasów nam współczesnych. Podczas gdy niemiecka *Textlinguistik* wyrastała z tradycyjnej analizy interpretatywnej i hermeneutycznej, a polska tekstologia miała źródła w praskim strukturalizmie i rosyjskiej semiotyce, także w niemieckiej tekstowości, przekształcanych następnie pod wpływem anglosaskich koncepcji pragmatycznych, wpływających ostatecznie na ujmowanie tekstu jako procesu, jako zdarzenia komunikacyjnego, francuski strukturalizm ewoluował w kierunku m.in. stylistyki (Bally), funkcjonalizmu (Martinet), subiektywizmu (Benveniste); stworzył też semantykę/pragmatykę zintegrowaną (Ducrot). Bez wątpienia, na nowy dyskursywny paradygmat wpływ miała także hermeneutyka Ricoeura, semiotyka literacka (Greimas, Genette, Barthes), semiologia Grize'a i Borela, a także nowa retoryka Perelmana[1] itd. Analiza dyskursu, bo tak został nazwany nowy kierunek, uważana jest za typowo francuską epistemologię badawczą. Jest swoistym paradoksem fakt, że nazwę nowa teoria zapożyczyła od *Discourse Analysis* Zelliga Harrisa, czyli od analizy ponadzdaniowej struktury formalnej, a więc ekwiwalentu tekstu traktując jednocześnie jej przedmiot jakim jest dyskurs, w ślad za Michelem Foucaultem, jako związanie zdarzenia mownego z jego źródłową sytuacją. Substrat, mający naturę filozoficzno-psychoanalityczną[2], ulegał ewolucji pod wpływem rozmaitych czynników, w tym także europejskiej i amerykańskiej myśli lingwistycznej.

Tekst, jako pojęcie operacyjne, nie jest z badań francuskich/francuskojęzycznych całkowicie wyalienowany, badania te są jednak ograniczone. Należy tu szczególnie wspomnieć o typologii sekwencji tekstowych Jeana-Michela Adama z Lozanny, którego lingwistyka tekstu wpisuje się coraz bardziej w analizę dyskursu oraz o semantyce interpretacyjnej Rastiera i kilku mniejszych inicjatywach. Jest zatem naturalne, że nie można mówić o badaniach porównawczych tekstów[3]. Podstawą rozległych badań jest natomiast dyskurs.

Aby zrozumieć, czy badania porównawcze w zakresie dyskursów są możliwe, należy najpierw zdefiniować samo pojęcie. Jest to termin wieloznaczny, jeśli wziąć pod uwagę różnojęzyczne ujęcia, a różnice wynikają z wymienionych wcześniej odmiennych dróg rozwoju lingwistyki. Językoznawstwo francuskojęzyczne, w latach 60.-70. określało mianem dyskursu mówienie jako zdarzenie

---

[1] Analiza dyskursu odwołuje się nie tylko do badań nad językiem, ale należy do teorii translingwistycznych i czerpie także z socjologii, etnolingwistyki, antropologii itp.

[2] Punktem wyjścia dla nowego kierunku stały się filozofia ekstremalna Foucaulta, psychoanaliza Lacana i marksistowska filozofia strukturalna Althussera.

[3] Jeżeli analiza kontrastywna tekstów się pojawia, jest dziełem obcych badaczy partycypujących w publikacjach; przykładem jest artykuł badacza niemieckiego Bernda Spillnera, w *Carnets du Cediscor 9/2006* , wychodzącego od koncepcji *Textsorten* i badającego kulturowe różnice konwencji semiologicznych w nekrologach.

związane z generującą je sytuacją[4]. W ten sposób idea Michela Foucaulta znalazła swój wyraz w pierwszej definicji dyskursu sformułowanej przez Louisa Guespina (1976)[5]. W trakcie ponad już czterdziestoletniej historii francuskiej szkoły dyskursu, definicja ulegała pewnym modyfikacjom, by w XXI wieku utożsamiać dyskurs ze społeczno-językową aktywnością ludzi w obszarze danej dziedziny życia (por. Maingueneau 2005). Nacisk położony jest na społeczno-językowy rytuał, na wiązanie czynników językowych i społecznych w ramach jednej logiki działania, przy czym ostatni wyraz („społeczny") mieści w sobie szerokie spektrum działań behawioralnych. Dyskurs, z punktu widzenia lingwisty, jest sposobem normatywnego traktowania języka jako aktywności podmiotów współdziałających w określonych, konkretnych zinstytucjonalizowanych sytuacjach. Jest konsubstancjalnością wielu elementów: podmiotów[6], warunków kontekstowych, postaw, a także realizujących dyskurs gatunków, nośników itd. Działania w ramach danego dyskursu (prawo, administracja, religia, sztuka, polityka, edukacja, nauka, sport, sfera prywatna itd.) są ukierunkowane na rozmaite cele. Dyskurs jest predestynowany do działania celowego. Wszystkie te predyspozycje dyskursywne odpowiadają pełnemu repertuarowi gatunków, stanowiących narzędzia komunikacji w danej sferze życia. Gatunki pozwalają członkom określonej wspólnoty tworzyć wypowiedzi oraz rozumieć je w odniesieniu do określonych warunków społeczno-historyczno-kulturowych. Namacalnym efektem celowego dyskursywnego działania są teksty, które materializują całą wspomnianą wcześniej konsubstancjalność różnych czynników. Tekst jest zatem ostatecznym produktem działalności dyskursywnej, efektem reżyserowanej przez protagonistów semiotycznej formy, zwanej scenografią. Nosi w sobie zatem ślady zarówno dyskursywnego kontraktu, jak i gatunkowego celu. Tekst nie może zostać zinterpretowany, jeśli nie zidentyfikowano jego przynależności dyskursywnej w gatunku.

Wracając do kluczowego i zdefiniowanego już pojęcia dyskursu, trzeba postawić pytanie o możliwość badań kontrastywnych na jego poziomie. Trudno sobie wyobrazić porównywanie dziedzin życia z całą ich bogatą złożonością, dlatego nikt się takiego zadania nie podejmuje. Popularne badania języków specjalistycznych, branżowych, nie uwzględniające izomorfizmu i izofunkcjonalności

[4] Na temat francuskiej teorii dyskursu, jej recepcji w Polsce oraz wieloznaczności terminu, zob. Halina Grzmil-Tylutki, 2010a, 2010b, 2012a, 2012b.

[5] L. Guespin jest autorem pierwszej definicji dyskursu z okresu zwanego „francuską szkołą analizy dyskursu" (1969–1983): chodzi o wypowiedź rozpatrywaną z punktu widzenia perspektywy warunkujących ją mechanizmów dyskursywnych, które sprawiają, że tekst, z punktu widzenia swej strukturyzacji w języku, staje się wypowiedzią, zaś lingwistyczna analiza warunków produkcji tego tekstu pozwala widzieć w nim dyskurs.

[6] Podmiotowość we francuskiej teorii dyskursu jest złożona. Para „nadawca-odbiorca" realizuje się wielorako: w uproszczeniu jako partnerzy (Ja komunikujący – Ty interpretujący) i reżyserujący scenę-tekst protagoniści (Ja wypowiadający – Ty odbierający).

językowo-społecznej, nie są tożsame z analizą dyskursu. Nie znaczy to jednak, że żadnego porównania nie da się przeprowadzić. Można wyodrębnić z całości wybrane elementy i porównywać je ze sobą . Jeżeli nawet takie badania istnieją, nie należą do wiodących. Nie są badaniami usystematyzowanymi. W moim przekonaniu, z pomocą mogłaby przyjść typologia dyskursów, którą zaproponowałam w książce w 2010 r. (zob. Grzmil-Tylutki 2010a: 259n). Oparty na immanencji wszystkich czynników intra-dyskurs pozwala na wydobycie podtypów danego dyskursu i ich rozpatrywanie przy równoczesnej memoryzacji ich wiązania z pozostałymi elementami. Można by zatem porównywać wypowiedzi sędziów, adwokatów, prokuratorów, komorników, konstytucjonalistów itp. w ramach dyskursu prawnego; wypowiedzi prezydentów, ministrów, posłów, szefów partii, wyborców itp. w obszarze polityki; wypowiedzi sportowców, trenerów, prezesów klubów itp. w dziedzinie sportu itd. Można by porównywać rytuał społeczno-językowy realizowany w domu, szpitalu, sali konferencyjnej, szkole, parlamencie…, albo realizowany z pozycji nacjonalizmu, anarchizmu, konserwatyzmu, liberalizmu; heglizmu, fenomenologii; augustynizmu, tomizmu, kalwinizmu, itd. Ciekawym i bogatym kryterium systematyzującym jest koncept dia-dyskursu: wiążę go ze strategiami dyskursywnymi, czyli z relacjami łączącymi partnerów dyskursu oraz ze sposobami organizowania wypowiedzi przez protagonistów. Dla przykładu, w dyskursie edukacyjnym możemy mieć do czynienia ze strategią dydaktyczną, perswazyjną, informacyjną, demagogiczną, itp. Strategia perswazji obecna jest zarówno w dyskursie edukacyjnym, jak i politycznym, medialnym, medycznym, prawnym; na kłamstwie mogą być zbudowane relacje w dyskursie prywatnym, politycznym, medialnym itd. Ekscerpcja poszczególnych aspektów dyskursywnych stwarza podstawy do porównań.

Jaka jest pod tym względem aktualna sytuacja w językoznawstwie francuskim? Jak wspomniałam, badania kontrastywne w zakresie dyskursów nie są prowadzone, aczkolwiek można tu i ówdzie dopatrzyć się ich namiastki. Można w ten sposób spojrzeć na zaprezentowaną przez Dominique'a Maingueneau (1983)[7] polemikę między paradygmatami dyskursu religijnego w XVII wieku: starszym prądem pobożnego humanizmu i wypierającym go nowym ruchem jansenizmu. Zdaniem Maingueneau, konflikt semantyczny odzwierciedlał widocz-

[7] D. Maingueneau jest najbardziej znanym współczesnym francuskim dyskursywistą, autorem wielu dzieł na temat dyskursu o charakterze syntetyzującym. We wspomnianej przeze mnie polemice nie chodzi mu o badanie porównawcze, lecz o metodę wyjaśniania walki między starym a nowym paradygmatem. Koncepcję polemiki Maingueneau wysunął w 1983 roku, pisząc o walce jansenizmu z humanizmem pobożnym o prymat w semantyce dyskursu religijnego. Trzeba nadmienić, że w 1983 r., a więc na długo przed wykrystalizowaniem się ostatniej definicji dyskursu (2005 r.), Maingueneau pisał o polemice dwóch dyskursów religijnych (sic!). W swojej książce z 2010 r., próbowałam ustosunkować się do tego wydarzenia interpretując je jako walkę paradygmatów, w ramach zaproponowanej typologii.

ne w tym czasie zmiany społeczne i polityczne, dotyczył pola semantycznego „porządku": systemowi zbudowanemu na porządku jako całości przeciwstawił system rozbity na punkty koncentracji. Z jednej strony sporu był harmonijny Wszechświat, łagodny, tolerancyjny, respektujący porządek naturalny jako podstawę ładu społecznego, politycznego i moralnego, z drugiej zaś – pobożność surowa i wymagająca, doświadczenie samotności i rozbicia, przepaść między rzeczami przyrodzonymi i nadprzyrodzonymi. Celem Maingueneau było ukazanie polemiki jako metody leżącej u podstaw monopolizacji dyskursu przez określoną wizję ideologiczną. Mimo to można by na to zjawisko spojrzeć także w optyce porównywania ścierających się paradygmatów, doktryn, szkół, prądów, ruchów, postaw w ramach danej aktywności dyskursywnej.

O jednej inicjatywie warto wspomnieć w tym kontekście. Uczeni pochodzący z różnych uniwersytetów francuskich, skupieni wokół powołanego przez Sophie Moirand[8] CEDISCOR: Centrum badań nad „dyskursami"[9] codziennymi i specjalistycznymi (przy Uniwersytecie Sorbonne-Nouvelle Paris III), analizują problematykę obiegu wiedzy oraz sposoby jej przekazywania poprzez popularyzację, edukację a także za pośrednictwem mediów, polityki, handlu, w przedsiębiorstwach, w gospodarce, z wykorzystaniem Internetu. Ten ogólny opis odnosi się – w interpretacji proponowanej przeze mnie typologii – zarówno do działalności stricte dyskursywnej (polityka, edukacja, media, gospodarka, handel), jak i do jej szczegółowych aspektów: miejsca (przedsiębiorstwo, zakład pracy), strategii realizacji (popularyzacja, dydaktyka) oraz nośników (Internet). Wyniki badań są publikowane w Zeszytach (*les Carnets du CEDISCOR*) począwszy od 1993 roku.

Jednym słowem rzecz ujmując, badania są dia-dyskursywne; dotyczą sytuacji zawodowej, czyli analizują dyskursy przekrojowo. Uczeni szukają odpowiedzi na zasadnicze pytanie: jakie reguły leżą u podstaw każdej wymiany między podmiotami w sytuacji zawodowej, czy to będzie sytuacja szkolna, handlowa, naukowa, turystyczna itd. Celem jest wypracowanie metod nauczania zawodowego języka francuskiego (także jako obcego). Nie chodzi wyłącznie o naukę tzw. języka specjalistycznego, ale o jego użycie dyskursywne (np. sposób zabierania głosu, interweniowania, negocjowania, oszczędzania „twarzy" rozmówcy, wchodzenia w relacje, wprowadzania tematu itp.), czyli o przyswojenie sobie przez uczących się właściwego dla danej sfery rytuału społeczno-językowego. Wśród badanych gatunków można znaleźć m.in. klasówki, sprawdziany, teksty popularno-naukowe, omówienia programów tv (1994), okładki, podręczniki specjalistyczne, teksty prawne i administracyjne (1995), lekcje interaktywne (1996),

[8] S. Moirand sama też bada dyskurs prasowy pod kątem popularyzacji wiedzy. Warto wspomnieć jej książkę z 2007 roku.

[9] Wzięłam słowo dyskurs w cudzysłów, ponieważ nie odpowiada definicji. Jest to użycie uogólnione.

upowszechnianie wiedzy w mediach i polityce (2000)[10], naukę języka zawodowego jako obcego (2001), dyskursywne analizy gatunków Internetowych (fora dyskusyjne, czaty, listy elektroniczne, strony Web, strony osobiste, listy dyskusyjne…) (2004), międzykulturowe analizy dyskursów (np. francuskie i marokańskie fora dyskusyjne, angielski i francuski reportaż prasowy, francuskie i anglosaskie sposoby przytaczania dyskusji w prasie)[11].

Kilka konkretnych przykładów dotyczących dyskursu handlowego[12]:

– Catherine Kerbrat-Orecchioni, znana francuska badaczka konwersacji, analizuje reguły grzeczności między sprzedawcą i klientem w sytuacji drobnego handlu (piekarnie, kwiaciarnie, apteki, kioski, sklepiki obuwia, gazet itp.); klient, zazwyczaj stały, sprawia, że relacja międzypodmiotowa wpisana w miejsca dyskursywne jest szczególna: tworzą się bliskie, dość osobiste relacje. Częsta jest też zmiana dyskursu na prywatny, na inny typ relacji uwzględniający rozmowy osobiste, plotkowanie itp.
– Marianne Doury, znana z badania argumentacji, porównuje relacje międzypodmiotowe w transakcjach drobnego handlu z interakcją standardową. Podobnie jak w poprzednim przypadku, w drobnym handlu mamy do czynienia z personalizacją relacji międzypodmiotowej, jej ociepleniem. O ile interwencje klienta zachowują charakter argumentacyjny, u sprzedawcy jest on podporządkowany podwójnemu celowi: realizacji transakcji handlowej oraz podtrzymaniu przyjaznej relacji. Tymczasem skrypt zachowań konwencjonalnych dla tego typu dyskursu przewiduje szybkie i skuteczne dokonanie transakcji, często przy użyciu minimum słów towarzyszących zrytualizowanym czynnościom, a w skrajnych przypadkach nawet komunikację niewerbalną.
– Véronique Traverso, mająca udział, obok C. Kerbrat-Orecchioni, w tworzeniu francuskiej analizy konwersacji, porównuje negocjacje handlowe w sklepach

[10] Dla przykładu, S. Moirand proponuje analizę porównawczą dwóch ścieżek popularyzacji nauki: pierwsza, typowa, buduje strategię popularyzacji na roli podmiotu pośredniczącego między światem nauki a światem zwykłego odbiorcy – na przykładzie korpusu tekstów z astronomii. Druga, bazująca na artykułach prasowych nt. choroby wściekłych krów i GMO, jest bardziej złożona: odwołuje się do większej ilości podmiotów, m.in. ze świata nauki, polityki, gospodarki itp.

[11] Interkulturowe badania porównawcze prowadzą badacze z Uniwersytetu w Lyonie II, skupieni w grupie GRIC (grupa badająca interakcje w komunikacji), np. na temat funkcjonowania transakcji handlowych we Francji, Niemczech, Wietnamie, Tunezji, Syrii… Kulturowe funkcjonowanie rytuałów społeczno-językowych bada też m.in. M. Marcoccia. W artykule w 2005 r., porównuje podania studentów zwracających się do władz uniwersyteckich, pisane zarówno w formie tradycyjnego listu, jak i e-maila. Okazuje się, że nie tylko nośnik ma wpływ na formę listu. Ciekawsze są spostrzeżenia dotyczące studentów, autorów listów. Pochodzący z krajów, w których relacje społeczne naznacza etos zależności hierarchicznej, pisali w sposób bardziej sformalizowany, niż studenci francuscy, którzy byli bardziej swobodni i bezpośredni.

[12] Artykuły zawarte w *Carnets du Cediscor* 7/ 2001.

Francji i Syrii, konkretnie w Damaszku. Traktuje negocjacje jako typ relacji między klientem a sprzedawcą, obowiązkowy w interakcji handlowej Bliskiego Wschodu. Negocjacja, jak wynika z badań, przekracza znane nam stereotypy, i nie dotyczy jedynie ceny, ale także rozmiaru, koloru, wzoru, dostępności towaru itp. Traverso zwraca uwagę na dyskursywne funkcje muzyki, ściszanej bądź natężanej w różnych momentach negocjacji (w sklepie europejskim tworzy tylko klimat, nie przeszkadza), na udział osób trzecich nadający transakcji charakter publiczny (przy indywidualizacji interakcji w porównywalnych sklepikach francuskich). Zwraca też uwagę na modularną[13] budowę gatunku transakcji handlowej, umożliwiającą przechodzenie na inne tematy, a także odpowiadającą zmianom tonu sprzedawcy, od serdecznego przy formułach powitalno-pożegnalnych do szorstkiego i krytycznego w trakcie negocjacji.

Badanie zawodowych relacji dyskursywnych wydaje się być jedną z dróg, jakimi podąża rozwój analizy dyskursu we Francji. Prócz prac wspomnianej wyżej grupy CEDISCOR, wypada zasygnalizować tematy pojawiające się w innych czasopismach językoznawczych, na przykład w piśmie „Semen", dotyczącym semio-lingwistycznej analizy tekstów i dyskursów, wydawanym przy Uniwersytecie w Besançon. W numerze 28 z 2009 roku[14], wyniki swoich poszukiwań publikują naukowcy z grupy „Langage et Travail" („Język i Praca"), w której lingwiści współpracują z socjolingwistami, psychologami, ergonomami, badaczami komunikacji, zarządzania itp. Ich analizy dotyczą pisanych gatunków (tekstów) pojawiających się na różnych etapach zawodowej aktywności, będących zarówno w obiegu wewnętrznym, np. notatki służbowe, dzienniki osobiste, harmonogramy pracy, sprawozdania, listy elektroniczne, bruliony, plany, planningi, jak i w obiegu zewnętrznym, np. reklamacje, ankiety satysfakcji, petycje w sprawie repatriacji, broszury itp. Jak przyznają sami zainteresowani, celem analiz są nowe wyzwania zawodowe, ich dyskursywny charakter, funkcjonowanie w przedsiębiorstwie, wzajemne przenikanie się działań werbalnych i niewerbalnych.

Wymienione wyżej tendencje potwierdzają też inne publikacje. Można dla przykładu, odnotować analizę sprawozdania ze stażu (2006) lub przekazywania wiedzy zawodowej w trakcie formacji zawodowej, na stażach, praktykach, hospitacjach nauczycieli, w przygotowaniach do pisania autoreferatów, listów motywacyjnych, dzienników praktyk, cv z przebiegu kariery zawodowej itp. w *Revue*

[13] Na modularny charakter interakcji, zwrócił we Francji uwagę Robert Vion.

[14] Inne numery tego czasopisma są poświęcone innym badaniom. Znamienne, że analizy aspektów dia-dyskursu „zawodowego" są dziełem ostatnich lat, potwierdzają więc pewne istniejące trendy. Wcześniejsze numery pisma „Semen" były poświęcone badaniom gatunków prasowych, miejsc dyskursywnych w różnych scenografiach epistolarnych, relacji podmiotowych w dyskursie politycznym i medialnym.

de linguistique et de didactique des langues (43/2011) a także skupiających się na pomocy w szukaniu pracy (*Langage et Société* , 137/2011).

W konkluzji chciałabym podkreślić otwartość francuskiej analizy dyskursu na badania porównawcze – nawet jeśli do tej pory nie można mówić wprost o takich poszukiwaniach – czyniąc wszakże dwie uwagi: po pierwsze, potrzebna jest pewna systematyka ułatwiająca to zadanie (mogłaby nią być proponowana typologia dyskursów); po drugie, badania te będą często przybierały charakter międzykulturowy, co wynika z samej natury dyskursu – sfery aktywności ludzkiej opartej na rytualizacji społeczno-językowej, na presupozycji relacji międzypodmiotowych i sytuacyjnych.

Literatura

Grzmil-Tylutki, Halina (2010a): Francuska lingwistyczna teoria dyskursu. Kraków.

Grzmil-Tylutki, Halina (2010b): L'analyse du discours à la française – tendances majeures et proposition d'une typologie de discours. W: Dutka-Mańkowska, Anna/ Giermak-Zielińska, Teresa (eds.): Des mots et du texte aux conceptions de description linguistique. Warszawa, s. 173–181.

Grzmil-Tylutki, Halina (2012a): Dyskurs – pojęcie wieloznaczne. W: Chłopicki, Władysław (ed.): Język Trzeciego Tysiąclecia VI. Terminologia w naukach o języku i komunikacji międzykulturowej – kod dla wtajemniczonych czy narzędzie poznania?, Kraków, s. 221–231.

Grzmil-Tylutki, Halina (2012b): Francuska analiza dyskursu i jej recepcja w Polsce. W: Oblicza komunikacji pt. „Studia nad dyskursem w Europie Środkowej i Wschodniej" (w druku).

Guespin, Louis (1976): Introduction. W: Langages 41, (Typologie du discours politique).

Maingueneau, Dominique (1983): Sémantique de la polémique – Discours religieux et Ruptures idéologiques au XVIIe siècle. Lausanne.

Maingueneau, Dominique (2005): L'analyse du discours et ses frontières. W: Marges Linguistiques 9.

Marcoccia, Michel (2005): Communication électronique en rapport de places (analyse comparative de la formulation d'une requête administrative par courrier électronique et par courrier papier). W: Semen 20, s. 51–64.

Moirand, Sophie (2007): Les discours de la presse quotidienne. Observer, analyser, comprendre. Paris.

prof. dr hab. Halina Grzmil-Tylutki
Uniwersytet Jagielloński
Instytut Filologii Romańskiej
ul. Reymonta 4, 30-059 Kraków
e-mail: halina.grzmil-tylutki@uj.edu.pl